

AURKIBIDEA

IV

MUSIKAZ - De Música

40. Organo musikaldi IV. astea	207
41. Hilarion Eslava-ren oroitzapenez	210
42. Euskal musika erakunde baten inguruan	214

ORGANO MUSIKALDI IV. ASTEA

Gaur bertan bukatuko da Iruñan Organo musikaldiaren IV Astea. Kultur Kontseilaritzak eta Diputazioek eratu, Donostian bertan hasi zen hil honen 19an.

Kontzertu emaileen artean M. Torrent Serra, P. Ortiz de Jorcano, E. Elizondo, J. M. Azcue, Aginagalde, M. T. Martínez Carbonell, A. Martínez Solaesa, L. Taberna eta M. Vega izan dira partaide, Donostian, Gasteizen, Durangon, Bilbon, Arzeniegan, Lesakan, Tolosan eta Iruñan, ordena berean.

Ekintza eder hau gure herriaren kultur bizitzaren lagungarri da, zeren, herri baten kultura, era askotako ekintzak osatzen eta girotzen dute, baina gureak bere ohitura zaharretako berezitasunetan musika du nortasuna ematen diona, eta musikaren barnean nahikoa ahazturik eduki dugun organoa.

Irailaren azkenean eta urriaren lehenengoan Portugalko Coimbra-n Louis Jambou musikologo frantsesak agertu duenez, euskaldunak izan omen ziren XVI. mendetik XVIII.era bitartean Penintsula guziko eragile, bai organogintzan, eta baita musikagailu hau jotzen eta beronendako doinuak sortzen. Honela agertu zигun Deia-n (1978-10-19) J. M. Mendizabal kazetariak.

Jambou-k agertu zituen agiriak, kazetari honek aipatzen ez badu ere, Aita Donostiak bere «Música y músicos en el País Vasco»-n eta J. A. Arana Martijak «Música Vasca»-n agertzen dituztenak dira. Baina, nonbait, orain ere kanpotarrek esan beharra izan dugu etxean enteratuko bagara.

Karmelo Etxegarayk aspaldi esan zuen arte eta artistei buruzko ikerketen premia handia genuela ondoriozko aburuak azaldu ahal izateko. Baina, bereziki, euskaldunaren musikarako dohain eta grina azpimarkatzen zituen. Geroztik, ez dugu gehiegirik aztertu gure historian, baina ikertu den guti horrek musikaren aldetik eman dizkigu frutu bereziak, eta hemendik jaso ditugu Jambou-ren laudorioak.

Erdi-arogan, nekazaritzaren ekonomia gainerako bizibideen gaintetik agertzen zelarik eta Nafarroako erregetza bere lur zabalen jabe, han loratu zen musika kultur mailetan gora. Erregetza honek Akitaniakin izan zuen loturak berak ere badu honetan zer

ikusirik. Iruñan, IX. menderako polifonia sartua zen ustea da, Leodegundia-ren eztaikantik lekuko. Gero, hamaikatik hamabigarren mendera bitartean liturgiako musika hedatu zen Euskal-Herri guzian. Toki askotan aurkitu dira aintzina hartako kodize zaharrak *in campo aperto* esan ohi den bezala larruan idatziak, diogun hau egiztatzeko. Eta jakina da, Nafarroan, XV. menderako organoak ere bazirela. Higinio Anglés jakitunaren «Historia de la música medieval en Navarra» deritzan liburu ederra dugu agiririk bikainena. Liburu hau, egilea hil ondorean argitaratu zuen «Príncipe de Viana» Mintegiak (Iruña, 1970).

Baina organo kontu hontan Pizkunde garaian gailendu zen Euskal-Herria, Gipuzkoa eta Bizkaia ere, ola-zaharren eraginez ekonomiazko aurrerapena zutela. Joanes Antxieta (1461-1523) azpeitiarra izan zen lehen maisuetako bat. Beregandik hurbil, tokiz eta adinez, Gonzalo M. Bizkargi (1460-1530) azkoitiarra, musika irakaskintzaz eta teoriak bi liburu idatzi zituen.

J. A. Arana Martijaren liburura jotzen badugu, arestian aipatutako «Música Vasca» (Donostia, 1976) delakoaren 84-90. orrialdeetara. Hor aurkituko ditugu gure organogile eta organo-jotzaile anitz.

Arantzazuko lehen organoa 1622an egin zuen J. B. Telleriagandik hasi eta urtez ezagutzen diren organisten zerrenda luzearen zehar, bada hor gure geografiako izen-deitura eta tokirik aski. XVII. mendearen erdi aldean 8 organogin Euskal-Herriko ezagutzen dira ofizio honetan eten gabeko lanean.

XVIII. menderako euskaldunen fama oso zabalduta zen, batez ere Espainia aldirian.

Gure ikertzaileak gauza askokin ahaztu samar ibili dira eta oraintsukoak ditugu A. Donostia, H. Anglés eta J. A. Arana eta beste zenbaiten lanak. Oraindik gehiago ikertu beharrean aurkitzen gara. Besteak beste, Juan Andres Lonbide elgetarra gogoratu nahi dut, Bilboko Santiago eta Joanes saindua (Santos Juanes deritzana) elizetan organista eta irakasle zena XVIII. mendearen erdialdean, «El Arte del organista» liburuaren egilea, 1772an Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País elkarterako, bertako bazkide zenez, sei sonata idatzi zituen, baina gaur egun ezagutzen ez direnak. Era hontara, zenbat eta zenbat gauza ez ote ditu-

gu galduak edo ahantziak?

Hemeretzigarren mendean, denok dakigunez, gerrateak txirotu zuten gure herria, eta honek ekarri zigun atzerakada. Era berean, gure organogileak atzeratuak eta urrituak gelditu ziren nonbait eta ordutik «Cavaillé et Coll»-en berriagoak sartu ziren.

Gai hontaz garrantzi handikoa da Aita Donostiak idatzi zigun «Música de tecla en el País Vasco. Siglo XVIII» deritzan liburua, eta gizon honek musika ikerketaz —musika biltze eta sortzez aparte— egin zuen lana ez zen makala. Donostiar musikari honek maite zuen organo musika, baina berak ikasi nahi eta apenaz aurkitu zuen maisu egokirik. Hala ere, lehenagoko maisu zahar haiek hartu zituen eredu, eta haien laguntzaz eta Charles Tournemire-kin izan zituen harremanez ikasi zuen; hala dio Aita Jorge Rie-zuk gai hontaz A. Donostiak egin zituen lanak biltzen dituen liburuaren hitzurrean (ikus, «Obras musicales del Padre Donostia. Organo». Lekaroz, 1975).

Ongi da herbestekoek gure historiaz edo gure kulturaz besteekin konparaketak egitea, baina ikerketak guk geuk egin beharrezkoak dituko, besteei begira ahozabalik egon gabe. Arantzazuko musika artxiboa, hain aberatsa izanik ere, zehaztasunez estudiatu gabea dugu. Eta herriz herri abiatzen bagara nork daki zer aurkitu genezakean. Errenderiako Eresbil-ek urte gutxitan egin duen iker lana txalogarria ez ezik eredugarria dugu eta urte gutiren buruan milakak partiturak bildu eta klasifikatu ditu, sail eder bat organorakoak. Bide honetatik, aberastu dezakegu gure musikaren historia eta espezialitate honen jakintzarekin berriak sortzeko eragina.

* * *

Hoy, en la iglesia de San Lorenzo de Pamplona, termina el ciclo de la IV Semana de órgano, que ha venido organizándose bajo los auspicios de la Consejería de Cultura del C.G.V. y las Diputaciones vascas. Han intervenido los concertistas M. Torrent Serra, P. Ortiz de Jocano, E. Elizondo, J. M. Azcue Aguinagalde, M. T. Martínez Carbonell, A. Martínez Solaesa, L. Taberna y M. Vega, con actuaciones en San Sebastián, Vitoria, Durango, Bil-

bao, Arceniaga, Lesaca, Tolosa y Pamplona, respectivamente, ejecutando obras de diversos autores.

Los periodistas del país, resaltaron la ponencia del musicólogo francés Louis Jambou en los encuentros de música antigua ibérica, celebrados en Coimbra (Portugal) los días 31 de septiembre y 1 de octubre, quien manifestó la importancia decisiva de los organeros vascos de los siglos XVI, XVII y XVIII. Siempre resulta importante la opinión de un extranjero sobre cualquier aspecto cultural nuestro, porque la dimensión requiere ser vista desde otro ángulo que no sea el propio, máxime si se trata de una autoridad en la materia, como en el caso presente.

En contrapartida, he de manifestar que algunos periodistas acaban de descubrir el Mediterráneo, porque las declaraciones del musicólogo francés, en todo caso, constituyen una ratificación de cuanto estaba recogido en las páginas de la obra «Música Vasca» de J. A. Arana Martija.

Consta que a mediados del siglo XVII, trabajaban 8 organeros vascos, con sus correspondientes ayudantes, construyendo estos instrumentos a pleno rendimiento, dentro y fuera del país.

El Padre Donostia, que a sus dotes de compositor y recopilador de música popular unía el de investigador nato, fue quien exhumó muchísimos documentos de música de tecla, perdidos en los archivos. Si a ello unimos los estudios efectuados por Higinio Inglés sobre música medieval, pronto nos percataremos de la larga tradición musical de nuestro pueblo. Lo que no es muy fácil de averiguar es, si entre los vascos hay predisposición para la música, o si ha sido su cultivo lo que ha influido en esa predisposición.

1978 - X - 30

HILARION ESLAVA-ren oroitzapenez

Aurten, *Musikaste* 78 delakoaren ospaketa, Hilarion Eslava-ren oroitzapenez izango da. Errenderiako elkarteak azken urte

hauetan hain egoki eratzen duen Musikaste deitu ekintzak urtero izanen du agerpen bereziren bat, eta aurtengoa, esan bezala, Eslava musikalarari nafarrari eskainia izanen da bere heriotzaren ehunurteburua denez.

Hitzaldi, kantaldi, sinfonia..., orotarik izanen da errenteriarak eratu duten programan. Gaurtik hasi eta aste guzian barna, bertako eta herbestekoeekin horniturik. Musikazaleek izanen dute gozamena.

Oroitzza ere galdua dugun musikarien artekoa dugu Hilarion Eslava ere. Nik neuk ere oso guti nekien jaun honi buruzkorik. Gure euskal literaturak ordea, bere urritasunean ere, badu liburu berezirik eta hauen artekotzat joko nuke Eslava-ren nortasuna erakutsi zidan liburua. Hainbeste lan polit egin zigun idazle eta musikari zen A. Emiliano Barandiaran karmeldarraren *Euskal Musikalari bikainak* deritzanan ari naiz. Liburu honetan, A. Barandiaranek, Euskal-Herriko hamabi musikalariren bizitza eta lanak jasotzen ditu, eta beretatik lehenengoa dugu H. Eslava zena. Eta bere eskutik joango naiz nafar jator honen berriak emanaz.

Burladako Benitorea etxean sortu zen Hilarion 1807ko urriaren 21ean eta Madrid-en hil zen 1878ko uztailaren 23an. Adinean sartuaz musika arlo guziak urratuko zituen gizon ospetsu hau, bere haurtzaroan artzain ibilia omen zen.

Zortzi urterako sartu zen Iruñako Katedralean ikasketak egi-tera eta Mateo Jiménez-ekin egin zituen lehen ikasketak; laster agertu omen zuen musikarako dohaina eta gaztetxotatik hasi omen zen musikagintzan eta organoa eta bioliña jotzen. A. Barandiaranek dionez, bere zoritxarrez, musika-aro oso eskasean bizitzea gertatu zitzaion eta garai hartako musikalariren akatsak ere beregan agertzen ditu, giroaren kutsapenez.

Lehenengo karlisten gerrateak hartu zuen bere ikastaro garaian eta ikasketak utziaz alde egin beharrean aurkitu zen. Iruñari jarri zioten hesia bukatzeaz, berriz ere jarraitu zituen ikasketak. Orduan idatzi zituen zenbait musika eta beren artean aski ospetsu egingo zion Motete bat, zortzi abots, orkezta eta organuz.

Gero, zazpi hilabetez Kalahorran osatu zituen musika ikasketak eta handik El Burgo de Osmara-ra joan zen eta oposizio bidez bertako katedraleko kapera maisu egin zen. Handik bi urtera,

Euskal-Herriko Pirineoan. Hiru Erregen Mahaia, Auñamenditik

1830ean, Madrid-en erregeren kaperarako oposizioak egin zituen eta bigarrenengo gelditu zen. Beste bi urtera Sevilla-ra jo zuen eta hango maisu hautatua izan zen. Han bertan, 1832an apaiz egin zen. Geroztik anitz sari eramenez zituen eta gizon ospetsua egin zen, erregeren kaperako maisutzara helduaz. Eta, honegatik hain zuzen, garai haietan monarkiak izan zituen krisialdi eta eragozpen guziak sufritu beharra ere izan zuen; batez ere erregina deserritu zutenetik Alfonso XII. etorri arte, 1868tik 1873.aren ingurura arte. Gainera, garai honetarako osasunez ere oso makal agertzen bai zen.

Kargurik eta ohorerik ez zitzaion faltatu, baina diruz urri ibili zen nonbait eta operak ere idatzi beharrean aurkitu zen. Berak sortutako musikarik aipagarriena edo ospetsuena 1835eko Aste Santurako egin zuen Miserere izanena da zalantzarik gabe. Sevilla-ko katedralean ordurartekoak baztertu zituen soinu honek eta mende oso bat baino gehiagoan kantatuz iraun zuen.

Bere lanik gehientsuenak eliz-musikak izan ziren, «Tratado de la Melodía» deritzan lan bat ere idatzi zuen, eta ondoko anitz urteetan berak markatutako bideetatik ibili zen Espainiako musika sagaratua.

Bere lana oparotsua izan bazen ere, ondoko urteetan kritika gogorak jasan beharra ere izan du. Baina gu ez gara epaiketan sartuko, musikaz jantziagoak direnentzat uztea nahiago dugu.

Aita Emilianok aitortzen duenez, Gaiarre kantariaren lehen urratsak H. Eslava-k gidatu zituen, bai Burladan ezagutu zuenean eta bai erronkariar kantariak Madrid-era jo zuenean. Eta Gaiarre-k zenbait aldiz kantatu omen zuen Eslava-ren Miserere famatua.

1873an Real Academia de Bellas Artes de San Fernando-n musika saila jarri zenean, izendatu zituzten hamabi akademikoen arteko izan zen H. Eslava, E. Arrieta eta J. Gelbentzu nafarrekin batean eta Valentin M.ª Zubiaurre bizkaitarra ere tarteko zelarik.

Gure goresmenak holako musikagile baten ohorez aste honetako jaialdiak eratu dizkiguten Eresbil elkarteko errederiarrei *Musikaste 78* hontan.

* * *

En el centenario del fallecimiento del músico navarro Hilarión Eslava, la entidad renteriana Eresvil dedica su ciclo anual de música, denominado *Musikaste 78*, a este prestigioso paisano de Burlada.

El nutrido programa de coloquios en torno a la vida y obra de Hilarión, conciertos de órgano, música de cámara y diversos conciertos realzarán la memoria del discutido músico. Los actos comenzarán hoy mismo en la sala capitular del Ayuntamiento renteriano con una mesa redonda donde intervendrán destacados musicólogos. Y, en días sucesivos no faltarán conciertos donde se interpretarán obras de diversos autores, entre los que figurarán algunas del propio Hilarión Eslava. Además de la música clásica vasca, se interpretarán obras de vanguardia de autores del país, para clausurar el día 20, sábado, con obras del homenajeado Hilarión Eslava.

Eslava nació en Burlada (Navarra) en 1807 y falleció en Madrid en 1878. Sus primeros estudios musicales los hizo en la catedral de Pamplona, para proseguir en Calahorra, de donde se presentó a las oposiciones de El Burgo de Osma, para ganar el magisterio de capilla de la catedral. En 1832 era maestro de capilla en Sevilla, donde se ordenó sacerdote. En 1832 compone y estrena su famoso Miserere para la Semana Santa sevillana, que desbanca a los anteriores y se canta anualmente durante más de un siglo en la catedral. Compuso algunas óperas y escribe algunos tratados de música, y en 1847 pasa a ser Maestro Director de la Real Capilla, por jubilación de Mariano Rodríguez de Ledesma. Recibió otros títulos, pero a pesar de su renombre y gloria, se produjeron acontecimientos políticos que le privaron de sus rentas y tuvo que recurrir al teatro lírico. Esta fue la causa de que escribiese óperas. Con Alfonso XII, en 1875, fue restaurada la Capilla Real y Eslava recuperó su título.

Además, Eslava cuenta en su haber el dirigir los primeros pasos del cantante Julián Gayarre.

Se puede considerar de digno reconocimiento al autor navarro, este merecido homenaje que le rinde *Musikaste* 78.

1978 - V - 15

EUSKAL MUSIKA ERAKUNDE BATEN INGURUAN

Euskal kulturak duen ajeetariko bat, hainbesteren artean, musikak behar duen erakunde eragilearena da. Musika, edonon eta edonoiz sartzen zaiguna da, eta honegatik doa gurekin, goazen lekuan goazela, lau haizetara eriden dugu eta gogoaren barneraino sartu arte jarraituko digu. Norbera jabetzeke, igarri gabe, kutsaturik uzten gaitu maiz entzuten dugun soinuak.

Musikak gure gogoia igarri gabean kutsatzeko ahalmena duenez, era berean gure barnearen hunkigarri denez, garrantzi handikoa zaigu bere eragina. Baita ere, beharrezkoa zaigu gai hontaz jakitun ez garenontzat nolabaiteko bideratze bat, zabalkundeak

ahalik eta egokien eramateko. Gustoak gusto, emaitzaren araberak zer ikusi handia bai du.

Gure herria, historian, bertan sortutakotik edo kanpotik hartutakotik gogoz hornitu da. Inoiz, herbestekoek, musikazale fama eman digute, baina eskoletan ez erakusteak gure sentipen ahalmenak ahulduaz datoz eta beharrezkoa zaigu gai hontaz ekintza berpiztea.

Edozein erakunde mugiarazteko, gaiari dagokion gizon zaletuak behar dira lehenbizi, diru laguntza bera baino lehenago. Dirua berriz itzuliko duten entpresak edo industriak mugitzeko gizonak agertzen direnean, hauek erraz aurkitzen dute beharrezko diru laguntza kreditu baten bidez, dirua geituaz itzultzekoa denez. Baina kulturak ez du diruzko errentarik, bai ordea gogoarentzako errenta, eta ukatu ezinezkoa zaigu gogoaren errentak herriaren osasuna dakarrela, eta osasunak baino gehiago ez du ezer balio. Honegatik, politika on batek kultur gaiak bultzatzen ere gastatu beharra du, eta gure herriaren egoera honetan premia larrian gaude.

Besteak beste, azken urte hauetan errederiarrak irakaspen ederrik eman digute musika kontuan, Andra Mari koruaren ingurutik sortu zen ekintzaz. Musikaste izan zen lehen antolakizuna eta ondorean, duela bizpahiru urte, Eresbil.

Eresbil, euskal musikagileen bildumaz artxibo handi bat osatzen ari diren elkargo hau zer den, oso ederki agertu digu José Luis Ansorenak, M. Lekuonaren omenezko idazki-bildumaren hirugarren tomoan. Lehen bi urteetan 15.000 doinuren partiturak bildu zituen. Hauetan milarenbat deitura agertzen dira.

Era guzietako doinu hauetan biltzen dira: a) garai guzietako musikagileenak; b) musika agertzen duten idazleenak; c) Euskal Herriarekin zer ikusi duten herbesteko musikagileenak. Gero, musikak eurak, sailketa berezirik gordetzen dira.

Hain egoki fitxaturik jarri duen artxibo hau, Eresbilek, Euskal Herri guziaren zerbitzuan jartzen du, eta posible zaigu edonorren eta edonoizko partitura edo berriak fotokopiatu edo serokopiatu lortzea. Honetarako, aurkibidezko zerrenda orokor bat multikopiaz eterea dute, XIV. mendetik hasita gure gairara artekoena.

Lehenagoko berririk ere badugu, baina, dirudianez, oraingoz beste iturri batzutatik lortu beharra izango dela, bereziki Higinio Anglés-en lanetan, «Historia de la música medieval en Navarra»-tik hasita. Baina historia zehar hemengo musikaren berri jakitzeko lanik egokiena J. A. Arana Martijaren «Música vasca» dugu, 1976an Musikastek bere ekintzen artean aurkeztua.

H. Anglés zena aipatzean, bere heriotzaren ondorean «Príncipe de Viana» Mintegiak 1973an argitaratu zuen «Las canciones del rey Teobaldo» liburuak aipamena merezi du. Alfonso X.aren «Cantigas» haiek baino lehentxoagokoak izatez aparte, Nafarroako erregeen kortean zer nolako musikak eta kantak erabiltzen zirenen ezaugarri bai dugu.

Asmo handiak dituzte Errenderiko Andra Mari Koraleko eta koralaren inguruan biltzen diren gizonak. Asmo handiak eta onak, baina laguntzarik urri. Errenderiko Udalak laguntzen ditu, baina beste laguntzarik apenaz dute, Eresbilen zerbitzuak Euskal Herria ez ezik edonongoeri eskainiaz izanarren. Gure kultur erakundeak laguntze eta indartze orduan, inoiz edo behin bertako politikoak kulturaz ere arduratzen direnean, musikari dagokion arloan gogoan izan beharko ditu Andra Mari koralarekin batean Musikaste eta Eresbil. Gai bati buruz ezer berririk sortzea baino hobe eta errazagoa bait da lehen duguna bultzatzea, batez ere langintzak era onez eramaten dakitenean, errenderiarrok erakutsi diguten bezala.

Gainera, beren asmoen arteko, Euskal Herriko musika artxi-boak antolatzea eta behar bezala fitxak eratzea ere Eresbilen barne jarri dute. Jarri ez ezik, baita lanari ekin ere. Gure herrian garrantzi handikoak diren bi musika artxibo jarri dituzte ordenan, Norberto Almandoz-ena eta Arantzazukoa. Hemendik aurrera, gai hoietan ikertzaile direnak aukera hobeak izango dituzte beren lanak aurrera eramateko. Lehen, holako aukerarik, Lekarotzen Aita Donostiaren artxiboan edo bakarrik genuen, A. Jorge Riezuri esker. Orain, Eresbilen ekintzak aukerak ugarituko dizkigu. Baina, betor lehenbait lehen holako plangintza batek beharrezko duen laguntza ofiziala, herri zibilizatu normal batean ohi den bezala.

Musikastek 1973tik hain bikain eratzen dituen asterokoak os-

pe handia hartu badute ere, denborarekin emaitza hoberik ekar leiguke Eresbilek.

Idea arrazoitsuak agertu zituen Musikastek bere helburuetan, eta kemena ere agertzen du helburuok aurrera eramateko. Hala bedi. Izan ere, herri bateko musika, mundu osoko musika aberastasunaren atala da. Baina hori tokian tokiko musika haintzat hartuz bakarrik burutu daiteke.

* * *

La música de un pueblo está integrada por las obras de sus compositores, la versión que de ellas hacen los intérpretes y la expresión de su música popular. Así reza el ideario de Musikaste de Rentería.

Los componentes de la Coral Andra Mari de Rentería, después de haber creado en 1973 las semanas musicales de Musikaste, con enorme interés y espíritu de sacrificio han sabido potenciar otras actividades que han de trascender en nuestra historia contemporánea. Han transcurrido tres años desde la fundación de Eresbil (Archivo de Compositores Vascos), y hoy disponen de un fichero que abarca a un millar de compositores vascos, con más de quince mil partituras. Mantiene, además, estrecha relación con distintos archivos, y han participado en la ordenación y catalogación de otros archivos, como el de Norberto Almandoz y del Santuario de Aránzazu, por ejemplo. Y han establecido intercambio de materiales entre los mismos y otros de fuera y dentro del país.

De este modo, Eresbil, ofrece un archivo abierto al público, para prestar sus servicios. El material existente tiene diversas posibilidades de utilización: a) Estudio directo sobre las partituras y escritos en el local del archivo, sito en Rentería; b) Fotocopias de cuanto pueda interesar; c) Consultas al archivero de Eresbil sobre la diversidad de materiales y autores.

Los proyectos de Eresbil por la cultura musical van aún mucho más allá. Los miembros de la Coral Andra Mari, llevan relacionado y unido a sus actividades, Archivo musical, Curso Monográfico, Musikaste, Museo, Sala de Grabación, etc. Cuentan con

la inestimable colaboración del Ayuntamiento de Rentería, pero le es insuficiente para acelerar sobre los tan loables proyectos.

1978 - I - 16